

PREDGOVOR

Poezija in mišljenje
Sta prav
Največji nasprotji smrti,
Ker sta njeni najzvestejši priči.

(Roberto Juarroz, *Vertikalna poezija* X/19, prev. Taja Kramberger)

Že nekaj časa je mogoče opazovati protislovno stanje književnosti: njena produkcija še vedno strmo narašča, a je podvržena trgu, na katerem se beseda spreminja v blago; čedalje bolj se izgublja občutek, da se prek umetniške domišljije odstira presežnost; konec koncev tudi teme, povezane s književnostjo, na intelektualnem področju niso tako privlačne kot nekoč. Zdi se, da položaj literature po več kot dvesto letih njene relativne avtonomije spet postaja vprašljiv in da lepa beseda doživlja svojevrstno družbeno marginalizacijo. To stanje – ni prvo, ki ga označujemo kot *krizo* – izziva temeljite revizije pogledov o »bistvu« literature in njeni vpetosti med ostale diskurzivne prakse. Glede tega so nemara družbeno in politično najbolj radikalni kulturni študiji.

Varuhi kanona, kakršna sta George Steiner ali Harold Bloom, so se postavili v bran svetosti literature pred pritlehnostjo njenih kritikov. Toda varuhi kanona so se oprli na zavajajoče strategije. Ena od teh je izpostavljanje domnevne opozicije med teorijo in literaturo, češ da naj bi bilo to nasprotje ali celo sovraštvo zgodovinsko dejstvo današnje kulture. Obsodili so razmere, v katerih akademski svet daje prednost teoriji pred literarno govornico; teorija naj bi zato postajala čedalje bolj samozadostna, izgubljala naj bi svoje referencialne podlage v literarnih delih (podobno so nekdanji privrženci doktrine *mimesis* obsojali umetnost, češ da se je odtrgala od resničnosti).

Toda teorija in literatura od vsega začetka potujeta na isti ladji. Teoretska in zgodovinska refleksija literature se je namreč v 18. in 19. stoletju oblikovala vzporedno z avtonomiziranjem literature kot besedne umetnosti in družbenega polja, ta proces je podpirala in spodbujala. Metajezik teorije je

že na začetkih romantike stopil v dialog z govoricno pesništva – nastale so hibridne oblike pisanja, v katerih se je govoricna metafor, simbolov, alegorij, domišljije in pripovedi prepletala z diskurzom filozofske spekulacije, estetskega utemeljevanja in proizvodnje konceptov (na primer v fragmentih Friedricha Schlegla).

Odtlej poleg fragmenta poznamo veliko oblik sobivanja književnosti in mišljenja o njej. Mnogi pisatelji so bili hkrati tudi teoretiki, pisci kritičkih in filozofskih esejev, umetniških programov in manifestov. Teorija si širi polje izreklivega s črpanjem iz virov poetičnega – od Nietzscheja prek Batailla do Barthesa, Kristeve in Derridaja. Po drugi strani so se tudi literarne zvrsti (od lirske poezije do romana) v interdiskurzivnem dialogu vsaka prek svojih kodov odzivala na ideje, teoretske koncepte, in v njih iskale navdiha. Od tod alegorije, miselna lirika, maksime in aforizmi, uzgodbena filozofija, esejizirani roman in fiktivizirani eseji, pisma in dnevniki, od tod pesmi v prozi, literarna kombinatorika, konceptualizem, programi in manifesti. Poleg tega je literatura opazovala sama sebe in se tako spreminjala v svojo lastno teorijo, ki je razvila sebi lastne tehnike in retoriko. Od tod avtoreferencialna, avtotematska literatura, metafikcija in metapoezija.

Premisleku te problematike se je 8. in 9. septembra 2005 posvečal tretji mednarodni komparativistični kolokvij, ki ga je v Lipici, v okviru 20. Mednarodnega literarnega festivala Vilenica, priredilo Slovensko društvo za primerjalno književnost v sodelovanju z Društvom slovenskih pisateljev in soorganizatorji. Prireditvev pod naslovom »Teoretsko-literarni hibridi: O dialogu literature in teorije« (gl. poročilo Matjaža Zaplotnika v *Primerjalni književnosti* 28.2 [2005]: 181–188) je naravo izbrane tematike skušala prenesti tudi v oblike razpravljanja: v dialogu literarnih znanstvenikov in literatov je potekal premislek o hibridnih oblikah, v katerih se srečujeta, spopadata in stapljata literarna in teoretska beseda. Udeleženke in udeleženci kolokvija – Luca Bevilacqua, Erika Greber, Milan Jesih, Alenka Jovanovski, Marko Juvan, Jelka Kernev Štrajn, Lado Kralj, Vanesa Matajč, Boris A. Novak, Vid Snoj, Stephanos Stephanides, Marko Uršič in Ivan Verč – so prispevke za pričujočo objavo v posebni številki *Primerjalne književnosti* temeljito priredili in dopolnili, urednika pa sta k sodelovanju pritegnila še dve avtorici iz tujine, ki se dogodka v Lipici lani nista mogli udeležiti (Madeleine Kasten in Metko Zupančič).

Po uvodnem teoretskem in zgodovinskem zarisu problematike kolokvija in nizu štirih premislekov razmerij med mišljenjem in pesništvom spod peser besednih umetnikov (trije so obenem še filozofi ali teoretiki) si sledijo razprave, ki osvetljujejo značilne zgodovinske stopnje dialoga ali križanja med literaturo in filozofijo oziroma teorijo (od antike prek razsvetljenstva, romantike in postromantike do modernizma in postmodernizma); zbornik sklepa aktualna refleksija o etiki literarne in znanstvene besede.

Marko Juvan teoretsko, zgodovinsko in tipološko umešča teoretsko-literarne hibride – kot značilne oblike modernosti – v širše področje dialoga in trenj med mišljenjem in pesništvom; na koncu osvetli postmoderno literarizacijo teorije in teorizacijo literature. **Stephanos Stephanides**, pesnik in teoretik, uvede koncept izgrejniškega pesnika, ki ruši institucio-

nalizirane hegemonije in s tem tako teoriji kakor tudi pesništvu omogoča mišljenje skozi razpor. **Marko Uršič**, filozof in pisatelj, v polemiki z dekonstrukcijami platonizma poudarja, da so za Platona »miti« in dialogi (kot eminentno pesniške forme) v prepletu *logosa* in *mythosa* filozofsko konstitutivni, literarni prijemi pa da so enako pomembni tudi za sodobno filozofsko mišljenje. Pesniško poetiko in imanentno logiko svojega pisanja, zlasti razmerje med besedilnim subjektom in avtorjem ter skrivnostne mehanizme izbiranja in spletanja besed v kratkem eseju prikazuje pesnik, dramatik in prevajalec **Milan Jesih**. Pesnik in literarni znanstvenik **Boris A. Novak** se bori proti temu, da bi sodobna teorija s svojo prevlado zadušila literaturo, posveča pa se tudi modernemu pesniškemu klasiku Valéryju, ki je oživil starogrško pojmovanje poezije in poetike. Sledijo prispevki literarnih zgodovinarjev. **Vid Snoj** iz primerjave med Platonovim *Simpozijem* in Schleglovim *Pogovorom o poeziji* izlušči duhovnozgodovinske razlike med dvema rabama »literarnega« dialoga v filozofsko-teoretični govorici. **Madeleine Kasten** Voltairovo filozofsko bajko *Človek s štiridesetimi srebrniki* bere kot alegorično udejanjenje razsvetljenstva, razumljenega kot odprt zgodovinski projekt. **Jelka Kernev Štrajn** preuči duhovno genezo Schleglovega romantičnega fragmenta kot eminentnega teoretsko-literarnega hibrida in ga primerja z modernistično fragmentarno pisavo: fragment je alegorična struktura, ki evocira odsotno ali nemogočo celoto tudi na ravni žanra. Romantična filozofija absolutnega in vloga samorefleksije ter samozavedanja za konstituiranje moderne subjektivnosti sta **Alenki Jovanovski** pri njeni interpretaciji Novalisovih *Himen noči* podpora za stališče, da je zgrešeno kakršno koli hierarhično postavljanje razmerja med teoretsko mislijo in pesniško domišljijo. **Vanesa Matajč** podobno ugotavlja, da se v obdobju od romantike do *fin de siècle* teorija in literatura čedalje bolj prepletata zaradi samodojemanja subjekta, subjektivizacije diskurza in historične zavesti. **Erika Greber** roman formalističnega literarnega teoretika Šklovskega *Zoo ali pisma ne o ljubezni* bere kot zgodnji primer »kritifikacije«, v kateri se literarna teorija, kakršno je vzpostavil ravno ruski formalizem, hibridno in metafizijsko meša s strukturo modernističnega pisemskega romana. Nasprotni in nekoliko poznejši primer, ko se strukture in teme kritiškega pisanja o umetnosti naselijo v zanje nenavadnem okolju (pol)literarne proze in fikcije pisateljskih dnevnikov, na primerih iz slovenske literature med obema svetovnima vojnama osvetli **Lado Kralj**. Michaux je med pisatelji eden najradikalnejših upornikov proti literaturi kot takšni – njegovo pisanje, ki ga **Luca Bevilacqua** označuje kot »antiliteraturo«, je mešanica proze, poezije, izpovedi in teorije, in se izmika žanrskim opredelitvam. Morda najizrazitejša in že kar neizogibna hibridnost identitet in pisanja se kaže v življenju in delih feministične in postkolonialne pisateljice Cixoujeve; **Metka Zupančič** v njenih tekstih sledi prepletom poetične proze in gledališča s sodobno psihoanalizo in feminizmom. Na koncu literarnovedne zgodbe o križancih med mišljenjem in književnostjo bi morala slediti še »moral«. Toda prispevek **Ivana Verča** o etiki in njenem prevajanju v jezik književnosti je nekaj drugega: s tezo, da se v književnosti etično dejanje izrisuje kot spopad z mejami jezika in da ga

je po svoje uspela opisati »trda« literarna znanost 20. stoletja, odpira nove vidike v aktualnih razpravah o etiki literature in umetnosti.

Publikacija skuša prispevati k razvoju slovenske humanistike in njenega izrazja, a obenem nagovoriti tudi mednarodno znanstveno skupnost. Zato so vsi članki natisnjeni najprej v slovenščini, potem pa še v angleščini oziroma francoščini.

Na koncu se zahvaljujeva avtoricam in avtorjem prispevkov za dragoce-
no izmenjavo mnenj, prevajalkam in prevajalcem razprav za njihovo zah-
teveno nalogo ter lektorjema, gospodu Donaldu F. Reindlu (angleščina) in
gospe Marie-Hélène Estéoule-Exel (francoščina) za njuno hitro in temeljito
opravljeno delo. Globoko sva hvaležna gospe Alenki Maček za skrbno po-
stavitev publikacije in gospe Seti Knop za hitro določitev UDK. Posebej se
zahvaljujeva Društvu slovenskih pisateljev za sodelovanje pri organizaciji
kolokvija ter Ministrstvu za kulturo in ARRS, da sta nam omogočila izved-
bo kolokvija in objavo njegovih izsledkov.

Marko Juvan, Jelka Kernev Štrajn